

1. Гренджа-Донський В. Назустріч волі [Текст] : зб. оповідань з часів революції 1918/19 рр. та ін. / Василь Гренджа-Донський. – Ужгород : Уніо, 1930. – 156 с.
2. Забачинський С. Випад галицьких військ на Закарпаття / С. Забачинський // Літопис Червоної Калини. – 1932. – Ч. 7–8. – С. 2–4.
3. Клочуряк С. До волі : спомини / Степан Клочуряк. – Нью-Йорк : Карпатський Союз, 1978. – 189 с.
4. Клочуряк С. До волі : спомини / Степан Клочуряк ; передм. М. Мушинки. – Ужгород : Поліграф-центр “Ліра”, 2009. – 184 с.
5. Кушинський А. Закарпаття в боротьбі : спогад / Антін Кушинський. – Буенос-Айрес : Вид-во Юліяна Середяка, 1981. – 224 с.
6. Самчук У. Гори говорять / Улас Самчук. – Чернівці, 1934. – 134 с.
7. Вегеш М. Карпатська Україна на шляху державотворення / М. Вегеш, М. Токар. – Ужгород : Карпати, 2009. – 256 с.
8. Нариси історії Закарпаття / [І. Грінчак, Е. Балагурі, Е. Грицак та ін.]. – Ужгород : Закарпаття, 1995. – Т. II : 1918–1945. – 663 с.
9. Данилюк Д. Гуцульська Республіка – сподівання на єдину Україну / Д. Данилюк, С. Федака // Новини Закарпаття. – 2002. – 19 січ.
10. Західноукраїнська Народна Республіка, 1918–1923 : ілюстрована історія. – Львів ; Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2008. – 524 с.
11. Зимомря Т. Всупереч правді / Т. Зимомря // Карпатська Україна. – 1994. – 19 берез.
12. Історія міст і сіл УРСР. Закарпатська область. – К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. – 785 с.
13. Королько А. Гуцульська Народна Рада у Ясіні : структура, ідеологія, практична діяльність (присвячується 90-й річниці Гуцульської Республіки) / Андрій Королько // Зоря Рахівщини. – 2009. – 16 січ.
14. Масляник О. Гуцульська Республіка / О. Масляник // За вільну Україну. – 1991. – 3 січ.
15. Мушинка М. Лицар волі : документальна повість / Микола Мушинка. – Ужгород, 1995. – 250 с.
16. Ринажевський Б. М. Гуцульська республіка 1918–1919 рр. і її правовий статус / Б. Ринажевський // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2003. – Вип. 38. – С. 128–135.
17. Українська Галицька Армія : матеріали до історії. – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1968. – Т. 4. – С. 426.
18. Ярославин О. Визвольна боротьба на західноукраїнських землях / О. Ярославин. – Торонто, 1982. – С. 101.
19. Kudej Z. Horalska Republika / Z. Kudej. – Praha, 1933. – 326 s.
20. Maly V. Huculska republika / V. Maly // Pravo lidu. – 1937. – № 25.1. – 18.2.

The article reviews the progress of the national liberation struggle of the Ukrainians Transcarpathian Hutsulshchyna in 1918–1919. The attention is paid to the activity of Hutsul Republic, the functioning of its local authorities and armed protection.

Key words: *Maramoroschyna, Transcarpathian Hutsulshchyna, Hutsul Republic, the Ukrainian National Council in Yasin, the authorities, insurrection, occupation.*

**УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр) 61**

Ігор Соляр

ІДЕЯ КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ СИЛ У ДІЯЛЬНОСТІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ І РАДИ РЕСПУБЛІКИ В 1921 р.

Проаналізовано взаємини наддніпрянських і західноукраїнських політичних сил в еміграції після Варшавської угоди 1920 р., спроби їх консолідації у формі Всеукраїнської Національної Ради та Ради Республіки, взаємини між ними.

Ключові слова: *консолідація, Всеукраїнська Національна Рада, Рада Республіки.*

Еміграційні уряди УНР і ЗУНР після Варшавської угоди 1920 р. відстоювали різні програми розв’язання українського питання. Водночас окремі політичні сили Наддніпрянщини й Західної України, які сповідували соборницьку ідеологію, намагалися знайти консолідаційну платформу, робили спроби об’єднання в різних організаційних формах.

Об'єктом дослідження є діяльність Всеукраїнської Національної Ради (УВНРади) і Ради Республіки в 1921 р., а предметом – консолідаційні процеси в середовищі українських партій після Варшавської угоди 1920 р.

Зазначена проблема є малодослідженою. Окремі аспекти діяльності ВНРади й Ради Республіки аналізувалися в дослідженнях В.Трошинського [10], Ю.Сливки [8], М.Сосновського [9] та ін. Ініціатива порозуміння виходила з еміграційного середовища у Відні, де знаходилися керівні осередки більшості українських політичних партій. Керуючись постановами партійної конференції, наприкінці травня 1920 р. Закордонне бюро Української партії соціалістів-федералістів на одному із засідань Ради Українського національного державного союзу запропонувало скликати Всеукраїнський конгрес. Рада прихильно поставилася до цієї пропозиції. Уже в середині червня відбулися збори, у яких узяли участь навіть деякі кубанські й американські українські діячі. Усі вони визнали ідею Всеукраїнського конгресу актуальною й погодилися з потребою його якнайшвидшого скликання. Таким чином, склалася ініціативна група, яка на початку липня 1920 р. провела декілька ширших нарад українських діячів різних напрямів [3, с.357].

Унаслідок цих нарад з'ясувалося, що українські комуністи та соціалісти-революціонери не бажають співпрацювати з іншими політичними угрупованнями. Натомість представники решти груп дійшли згоди й ухвалили обрати організаційний комітет зі скликання конгресу. Однак уже в серпні, коли потрібно було обрати склад комітету, галицькі націонал-демократи й радикали відмовилися брати в ньому участь із тактичних міркувань. Щоправда, вони зазначили, що “це рішення є “тимчасовим” і що згодом, можливо, вони і возьмуть участь у конгресі” [3, с.357].

Звісно, таке ставлення частини галицької та наддніпрянської громадськості певною мірою знеохотило й найпалкіших прихильників конгресу. Але вони продовжили працю й обрали наприкінці серпня 1920 р. організаційний комітет зі скликання конгресу. До його президії ввійшли: Олександр Греків (безпартійний), Олександр Макаренко (соціаліст-самостійник), Мілена Рудницька-Лисяк (безпартійна), Федір Слюсаренко (соціаліст-федераліст), Володимир Старосольський (соціал-демократ) і Степан Шемет (хлібороб-демократ). Проте 1 жовтня 1920 р. скликати Всеукраїнський національний конгрес, як планувалося влітку, не вдалося [1, с.45].

Ідея об'єднання у формі Всеукраїнського національного конгресу неоднозначно трактувалася різними політиками: одні хотіли в ньому бачити організацію якоїсь групи партій, що відразу розпочне працювати на захист української державності; інші сподівалися перетворити конгрес на опору українського петлюрівського уряду (причому обидві ці групи вважали, що конгрес повинен опиратися винятково на українську еміграцію); треті назагал заперечували потребу конгресу до часу, поки більшовики не залишать території України.

На жаль, різниця в поглядах щодо розв'язання українського питання була настільки значною, що подолати її не вдалося. Наприклад, хлібороби й соціал-демократи рішуче обстоювали соборність України й не хотіли визнати факт існування незалежних Галицької та Кубанської республік. Самостійники-соціалісти та хлібороби домагалися включення до програми конгресу питання про уряд УНР. Деякі інші члени комітету бажали, щоб конгрес обов'язково засудив польсько-українську війну. Та головним було те, що ініціатори розглядали конгрес лише як Всеукраїнський національний центр, який не втручатиметься в офіційну державну роботу, натомість частина комітету обстоювала думку, що конгрес мусить вирішити питання про верховну владу УНР.

Ця дискусія стала поштовхом для певних організаційних кроків. 8 грудня 1920 р. відбулася нарада українських діячів, яка обговорила питання про утворення за кордоном Всеукраїнського національного центру. Усі присутні, як наддніпрянці, так і наддністрянці, загалом позитивно поставилися до цієї думки. Вони обрали комісію, яка

мала виробити платформу й скликати нову нараду, запросивши і тих діячів, що випадково не були на першому зібранні. “Загальне враження, – писала “Воля” 11 грудня 1920 р., – що на цей раз спроба утворення всеукраїнського громадянського центру піде краще і легше, бо всі вже погодились з тим, що ця організація не має втручатись в компетенцію урядів, що обстоюючи в принципі соборність, необхідно розуміти її широко і т. д.” [1, с.47]. Цього разу було зрозуміло, що політичні угруповання мусять знайти мінімум, який їх об’єднає, бо, відстоюючи свої програмні максимальні вимоги, вони ніколи не досягнуть порозуміння.

Лише на нараді представників частини партій і організацій з Наддніпрянщини й Західної України 23 грудня 1920 р. у Відні було сформульовано “Основні положення платформи Всеукраїнської Національної Ради:

– оборона національної єдності українського народу і відновленої ним державної самостійності українських земель;

– з’єдинення поодиноких українських земель в одноцільній державі на умовах, які будуть вироблені правно-державними органами тих земель (Велика Україна, Галичина, Кубань та ін.);

– народоправний лад в українській державі, державний устрій якої мало встановити Національне зібрання, обране на підставі п’ятичленної виборчої формули;

– переведення парламентарним шляхом аграрної реформи, з тим, що в основу аграрної політики має бути положена засада сталого володіння землею селянством;

– реальне забезпечення за робітництвом його домагань в соціальній області, як охорона праці, воля професійного руху і т. п.;

– забезпечення національним меншостям національно-персональної автономії, основи якої установає Національне зібрання” [4, с.141–142].

4 січня 1921 р. у Відні відбулося установче зібрання Всеукраїнської Національної Ради, у якому взяли участь наддніпрянські партії (партія соціалістів-революціонерів, партія соціалістів-самостійників, партія соціалістів-федералістів, партія народних республіканців і народна партія) і західноукраїнські партії (народно-трудова партія, радикальна партія, селянсько-радикальна партія), а також представники Буковини, Ліги віднови України й Українського жіночого союзу у Відні. Головою установчих зборів обрано генерала О.Грекова, а секретарями – Г.Микитея і Ф.Слюсаренка. Після довготривалого обговорення на зборах було вибрано Президію ВНРади в такому складі: голова – С.Шелухін (соціаліст-федераліст), перші заступники – Р.Перфецький (народно-трудова партія), Бич (представник Кубані), генерал О.Греков; секретар – М.Залізняк (соціаліст-революціонер). Також обрано виконавчий комітет у кількості 10 чоловік [15]. Повний склад Всеукраїнської Національної Ради становив 75 чоловік (45 представників мала Наддніпрянщина, 18 – Західна Україна, 7 – Кубань, 5 – нетериторіальні організації: Ліга віднови України, Український жіночий союз).

1 лютого 1921 р. розпочала роботу перша сесія загальних зборів ВНРади в “Учительському домі” у Відні. Її відкрив президент ВНРади сенатор С.Шелухін, який коротко охарактеризував внутрішнє й міжнародне становище України. Він ствердив, що “у ВНРаді наступила консолідація українських партій”. Доповідь про діяльність президії й виконавчого комітету було прийнято до відома на пропозицію А.Жука.

Цього ж дня члени ВНРади заслухали реферати М.Кушніра-Якименка й С.Дністрянського про міжнародне становище України. Обидва реферати детально охарактеризували ставлення європейських чинників щодо розв’язання українського питання. (Реферат М.Кушніра-Якименка висвітлював позицію наддніпрянських політичних партій, а реферат С.Дністрянського – західноукраїнських).

Дискусія над ними тривала 2–4, 12 лютого на засіданнях сесії, а також на нарадах територіальних груп. Незважаючи на гострий характер, ВНРада 12 лютого 1921 р. усе ж ухвалила постанови, у яких вважала ідеалом українського народу з’єднання всіх

українських земель в одну суверенну соборну державу, розуміючи соборність як спілку держав на певних державно-правничих умовах. Оцінюючи міжнародне становище та місце українського питання, вона підкреслювала, що “непевний стан речей на Сході Європи, який може перенестись і на цілу Європу, є наслідком дотеперішньої хибної політики держав Антанти та споневірення ними в ряді випадків принципу само означення і національної єдності народів” [7]. Крім цього, засуджувалася політика польського уряду щодо українських земель, Варшавський договір 1920 р. оцінювався як такий, що суперечить українським національним інтересам.

Водночас найбільша кількість української “петлюрівської” еміграції скупчилася в Тарнові, який став місцем осідку уряду УНР в еміграції. Наддніпрянський уряд був занепокоєний “антипетлюрівськими” настроями у Відні, організаційною активністю опонентів. Не бажаючи втрачати провідної ролі серед емігрантських інституцій, уряд УНР ухвалою від 9 січня 1921 р. утворив Раду Республіки, яка мала діяти “на час перебування Уряду УНР поза межами території Республіки” як тимчасовий верховний орган народної влади. Рада Республіки ставала ніби “предпарламентом” українського народу. І.Фещенко-Чопівський причиною створення Ради Республіки вважав те, що голосно вже обвинувачувано Уряд у слабій активності, просто бездіяльності. Відчувалась необхідність у створенні якогось “громовідводу”, якоїсь відпружуючої акції, яка скупчила би на собі увагу громадянства та була би “вентелем безпеки” між Верховною Владою та її Урядом з однієї сторони та громадянством з другої. Таким “громовідводом” стала на деякий час Рада Республіки.

Мандати в Раді Республіки (67) було поділено між політичними партіями таким чином: 2 – Українська народна партія; 5 – народні республіканці; 5 – соціалісти-самостійники; 4 – селянські соціалісти; 5 – соціалісти-федералісти (радикальні демократи); 7 – соціал-демократи; 1 – трудовики; 5 – хлібороби-демократи; 6 – єврейські партії; 2 – представники поляків; 1 – представники німців; 4 – залізничники; 2 – поштовики; 4 – представники місцевого самоврядування; 4 – українські кооператори; 3 – культурно-освітні організації.

З компетенції Ради Республіки було вилучено питання: 1) державного устрою УНР та її конституції; 2) змін у засадах робітничого та земельного законодавства; 3) прав національних меншин. Проте предметом розгляду Ради Республіки мали бути: 1) пропозиції уряду; 2) внески комісії Ради Республіки; 3) внески депутатів; 4) запитання та інтерпеляції; 5) петиції.

Голова ВНРади С.Шелухін загалом позитивно оцінив утворення Ради Республіки, надіючись на співпрацю: “В Тарнові, теж за межами української землі, засновується інший центр. І ми вітаємо його, як вітаємо всяке українське об’єднання. Правда, наш центр в лучшій становищі, бо ми можемо зовсім свобідно й незалежно висказувати свої думки.

Але із-за цього не хочемо з тарнівським центром ворогувати. Совість наша чиста і руки наші чисті. Не претендуємо на жодні функції влади, тільки на координацію всіх нервів і органів українського мозку, зведених під один знаменник української державности. Може під цим гаслом прийдуть до нас згодом і люде з тарнівського центра...” [5, с.118].

З усіх українських політичних партій лише народні республіканці, соціалісти-федералісти, соціалісти-революціонери й соціалісти-самостійники були представлені в окремі періоди в обох радах. (Поза обома радами виявились українські комуністи, ліві соціалісти-революціонери).

На третьому засіданні Ради Республіки 20 лютого 1921 р. розглядалося питання ставлення до ВНРади. Представник народних республіканців О.Ковалевський підкреслив: “Ми гадали, що Всеукраїнська Національна Рада у Відні допоможе державному центру в його політично-державній роботі, що вона об’єднає еміграцію і що,

може, вона, перебуваючи в інших обставинах, стане тією вільною трибуною, якою ми не розпоряджаємось. Але Всеукраїнська Національна Рада у Відні стала на всі принципи, крім зазначених вище. І це заставляє нас змінити своє відношення до Національної Ради. Умови, які заключено урядом УНР з якою б то не було державною – мусять бути виконані. Розв'язані вони можуть бути тільки правним органом Української Народної Республіки. Коли ж ми бачимо, що компетенцію анулювання деяких договорів бере на себе орган, якому ця компетенція не належить – ми з цим миритися не можемо і вважаємо це за намір до захоплення влади. Ми гадаємо, що об'єднання всіх українських національних сил, як в Галичині, так і Великій Україні – є безумовно бажаним і потрібним, але ми ніколи не зрозуміємо, коли річ йтиме про Велику Україну і нам казатимуть, що її інтереси мусять іти в фарватері Галицької Державності” [6, с.475]. Не погоджуючись із засадами політики ВНРади, О.Ковалевський заявив про вихід Української народно-республіканської ради з ВНРади. На користь співпраці виступили представники залізничників А.Білопольський і соціалістів – федераліст М.Корчинський. Соціал-демократ І.Романченко, критикуючи склад і характер ВНРади, підкреслив, що остання порушила принцип соборності, оскільки “наддніпрянці не мають там представництва, яке би відповідало їх кількості” [6, с.475].

Представник ВНРади О.Назарук у статті “Всеукраїнська Національна Рада і Рада Республіки”, не заперечуючи бажаності консолідації українських політичних сил, різних статусів цих рад (громадсько-політичної організації і державної інституції в еміграції), полемізував з О.Ковалевським щодо напрямів діяльності Ради Республіки: “З української й польської преси довідуємося, що наддніпрянський уряд не хоче згодитися на те, щоб до компетенції цього передпарламенту належали справи військові й заграничної політики. Внутрішні справи усуває з його компетенції факт, що наддніпрянський уряд не має території, а фінансові справи усуває факт відомого відношення до Польщі. Отож – що властиво лишається тій Раді Республіки до вирішування? Пан О.Ковалевський пише, що це мав би бути “орган консолідованої української національної думки там, де неможливе представництво двох найсильніших політичних партій Галичини із-за їх становища супроти Польщі. Але – йдім далі. Чи можливе це бодай для Наддніпрянської України? Відповідь на це може бути тільки така: Можливе, але тільки так довго і в такій мірі, як довго і в якій мірі буде це вигідно для Польщі” [5, с.119].

Лютнева 1921 р. полеміка між окремими представниками ВНРади й Ради Республіки засвідчила неможливість співпраці між цими організаціями через різні підходи до оцінки міжнародного становища, зовнішньої політики уряду УНР. Остаточо припинився діалог ВНРади й Ради Республіки після того, як члени Президії та Виконавчого комітету ВНРади О.Греков, О.Макаренко й О.Андрієвський підписали 24 березня 1921 р. декларацію, у якій, підтверджуючи умови Варшавського договору, заявили, що Україна “повинна ввійти в політичний, економічний і військовий союз з Польщею та Францією”, а східногалицьке питання кваліфікували як внутрішньопольське.

На засіданні 22 квітня 1921 р. Виконавчий комітет ВНРади засудив цю декларацію та її авторів. Західноукраїнська територіальна група заявила про свій вихід з Ради.

Таким чином, чергова спроба консолідації політичних сил Наддніпрянщини й Західної України не реалізувалася. Основною причиною загострення відносин ВНРади й Ради Республіки були ідеологічні протиріччя наддніпрянських і західноукраїнських політиків, які не вдалося подолати після Варшавського договору 1920 р. І.Кедрин, перечитуючи в 1960-х рр. книжечку “Перша сесія Всеукраїнської Національної Ради”, влучно підкреслив, що “наведені у тій брошурі промови – це жалюгідний доказ тамошнього спантелічення умів та взаємного закукурічення обласних гурра-патріотів” [2, с.73]. Водночас Рада Республіки, яка продовжувала свою діяльність до серпня 1921 р., не змогла консолідувати навіть лише наддніпрянські політичні сили. Причиною цього, як

не дивно, були ті самі розбіжності, що існували в таборі ВНРади: 1) зовнішньополітичні орієнтири, 2) ставлення до уряду УНР і С.Петлюри.

1. З українського життя на чужині // Воля. – 1920. – Т. 4. – 11 груд. – С. 45–47.
2. Кедрин І. Життя–події–люди : спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк, 1976. – 724 с.
3. Кушнір-Якименко М. Чому неможливо скликати нині Всеукраїнський Національний Конгрес / М. Кушнір-Якименко // Воля. – 1920. – Т. 4. – 20 листоп. – С. 359.
4. N. N. (Назарук О. – І.С.) Всеукраїнська Національна Рада / N. N. // Воля. – 1921. – Т. 1. – Ч. 1. – С. 141–142.
5. Назарук О. Всеукраїнська Національна Рада і Рада Республіки / О. Назарук // Воля. – 1921. – Т. 1. – Ч. 3. – С. 117–119.
6. Рада Республіки. (Третє засідання) // Воля. – 1921. – Т. 1. – Ч. 10. – С. 474–477.
7. Постанови Всеукраїнської Національної Ради // Український вісник. – 1921. – 1 квіт.
8. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Ю. Сливка. – К., 1985. – 271 с.
9. Сосновський М. Шляхами реалізації концепції всеукраїнської єдності / М. Сосновський // Перший світовий Конгрес Вільних українців : матеріали. – Вінніпег ; Нью-Йорк ; Лондон, 1969. – С. 9–44.
10. Трошинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В. Трошинський. – К., 1994. – 260 с.

Relations of superdnipronal and the Western Ukrainian political forces in emigration after Warsaw's argument in 1920, attempts of them consolidations in the form of All-Ukrainian national Soviet and Soviet of Republic, them relations are investigated.

Key words: consolidation, All-Ukrainian national Soviet, Soviet of Republic.

УДК 37.371. 373/376

ББК 63.3

Ігор Дрогобицький

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНИЦТВА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (КІНЕЦЬ XVIII–XIX ст.)

У статті розглянуто процес еволюції шкільництва в Східній Галичині в часі її входження до імперії Габсбургів. При цьому загальноімперські тенденції аналізуються в поєднанні з тими, що мали місцевий характер. Визначено також специфіку впливу на освітню сферу релігійних, міжетнічних і суспільно-політичних процесів.

Ключові слова: освіта, конкордат, церква, школа, гімназія, реформа.

Сучасна вітчизняна освіта характеризується станом еволюційного розвитку, який зумовлюється намаганням зайняти гідне місце серед конкуруючих едукативних систем. При цьому видається доцільним поряд з урахуванням провідних тенденцій у навчально-виховній сфері цілісно розпрацьовувати історичний аспект функціонування освітніх установ різного рівня. Це дасть змогу глибше усвідомити національні здобутки й уникнути помилок. Отож метою статті є визначити та проаналізувати провідні тенденції розвитку освіти в Східній Галичині наприкінці XVIII–XIX ст.

Джерельну базу роботи можна умовно розділити на декілька сегментів. Передусім варто відзначити матеріали періодики [1; 3; 12; 15; 16]. Здебільшого вони мають узагальнюючий та аналітичний характер. Для відтворення широкої панорами розвитку педагогічних установ використовувалися узагальнюючі роботи з минулого шкільництва як у регіоні, так і в межах сучасних українських земель загалом [6; 7; 8; 10; 11; 14]. Урахування впливів на освітнє середовище релігійного й етнічно-національного чинника обумовило використання вузькоспеціалізованих досліджень із цих напрямів [4; 5; 13].

З 1774 р., після освітньої реформи, ініціатором якої виступив відомий тодішній педагог Фельбігер, у Габсбурській імперії було запроваджено градацію нижчої (по-